

BİLİMSEL YAYINCILIĞIN PARASAL KARŞILIĞI OLMALI MIDIR?

BİLİMSEL YAYINCILIKTA EKONOMİK ALGILARIN DEĞİŞİMİ

Can ATALAY

Bilimsel yayıncılığın dünyadaki ilk örnekleri 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bilim dünyasındaki yerini almıştır. Günümüze kadar bu alanda bilim insanları önemli rollere sahip olmuşlardır. Bilimsel makaleler araştırmacılar tarafından yazılmakta, hakemler tarafından değerlendirilmekte ve editörler tarafından yayınlanmaları konusunda son kararlar verilmektedir. Dergilerin sahipleri olan ve yayınlanmasından sorumlu olan yayınevleri ise işleyiş organizasyonunu ve gerekli altyapıyı sağlamaktadır. Bu işleyişte yayınevleri bilimsel yayıncılık alanında gelir elde ederken bilim insanları da çalışmalarının benzer konularda çalışan araştırmacılara ulaşmasının hazzını yaşamaktadır. Bilimsel yayıncılık son 15-20 yıl içinde geleneksel yöntemlerden uzaklaşma eğilimine girmiştir. Artık, klasik abonelik sistemine dayalı yayıncılık yerini herkesin internet aracılığıyla kolaylıkla ve ücretsiz olarak ulaşabileceği açık erişim (open access) modelini benimseyen yayıncılığa bırakmaktadır. Bu alanda binlerce yeni dergi yayın hayatına başlarken bazı klasik dergiler de rekabet edebilmek için açık erişime izin vermişlerdir. Akademik kurumlar ve devlet kurumları birçok ülkede bu değişime destek verecek şekilde düzenlemeler yapmaktadır.

Son dönemdeki bu değişim birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Bilindiği üzere abonelik sisteminden elde edilen kazanç klasik bilimsel dergilerin en önemli gelir kaynağıdır. Diğer taraftan, açık erişime izin veren dergiler gelirlerinin önemli bir kısmını yazarlardan aldıkları makale değerlendirme ücretlerinden ve dergiye ait sayfalara aldıkları reklam gelirlerinden elde ederler. Açık erişimi olan dergilerin yazarlardan aldıkları ücretler sıklıkla etik değerlere uygunluk açısından bilimsel ortamlarda tartışılmaktadır. Yazarlar dergilere ödedikleri ücretlerin bir kısmını çalıştıkları kurumlardan veya çalışmalarını destekleyen fonlardan sağlamaktadır. Bu uygulamanın giderek daha yaygın bir şekilde kabul görmesi hakemler ve editörler tarafından yapılan değerlendirme sürecinde objektifliğin korunamayacağı varsayımını da beraberinde getirmektedir. Bu gruptaki dergilerin makale değerlendirmelerinde gelir elde etme amacıyla olması yayınlanan yazıların kalitesi üzerinde olumsuz etkiye neden olabilmektedir, ancak bu kaygılar araştırma yazısı bulmakta zorluk yaşayan klasik dergiler için de geçerlidir.

Doç. Dr. Can ATALAY
Ulusal Cerrahi Dergisi Editörü
Genel Cerrahi Kliniği, Ankara Onkoloji Hastanesi-ANKARA

Buna karşın, açık erişime izin veren bilimsel dergiler yazarlara önemli avantajlar da sağlamaktadır. Yazarlar tarafından gönderilen makalelerin değerlendirme süresi daha kısa ve dergiye kabul edilme oranları daha yüksek olmaktadır. Yazar açısından bakıldığında, çalışmasına diğer bilim insanları tarafından kolayca ulaşılabilen ve bu nedenle makalesi daha yüksek oranda kaynak olarak gösterilmektedir. Bu durum, yazarların bilim dünyasında daha hızlı olarak tanınmasına ve açık erişimi olan dergilerin de etki faktörlerinin artmasına neden olmaktadır. Ayrıca, birçok dergi makalenin yayın hakkının yazarlarda olmasına izin vermektedir. Yazarlar da makalelerini ticari amaçlar dışında dergilerden izin almadan bilimsel platformlarda kullanabilmektedirler. Yazarlar ve açık erişime izin veren dergiler açısından bakıldığında karşılıklı faydalar olduğu görülmektedir. Burada önemli olan nokta iki taraf arasındaki etkileşim sırasında etik kurallardan taviz vermemektir. Ancak bu şekilde yeni gelişen sisteme duyulan güven artacaktır.

Bilimsel yayıncılıkta tartışılan bir başka konu ise makale değerlendirmesini yapan hakemlerin ve dergileri yöneten editörlerin değişen ekonomik ortamdan nasıl etkileneceğidir. Prensip olarak gönüllülük esasına dayanarak yerine getirilen bu görevler günümüzde mesleki iş yükünün artması nedeniyle zaman zaman olması gerektiği gibi yerine getirilememektedir. Bu durum ise dergilere gönderilen makalelerin daha geç değerlendirilmesine ve yayınlanmasına; bazen de benzer çalışmaların daha hızlı süreçlere sahip başka dergilerde önce yayınlanmasına neden olmaktadır. Bu görevleri etkin bir biçimde yapmaları için bilim insanlarının maddi olarak teşvik edilmeleri seçilecek yollardan birisidir. Hakemlerin ve editörlerin objektiflik ve dürüstlükten ödün vermeden makale değerlendirme ve kabul sürecini işletmeleri durumunda bilimsel yayıncılıktan gelir elde etmeleri sorun oluşturmazacaktır.

Sonuç olarak, bilimsel yayıncılıkta yeni oluşan düzende edinilen bilgiler daha dikkatli değerlendirilmelidir. Çalışmanın yayınlandığı dergi ve yayınevi, derginin editör ve hakemleri iyi incelenerek sunulan bilgiler hakkında yoruma varılmalıdır. Açık erişime izin veren dergiler kendi indekslerini oluşturarak kalite ve işleyiş açısından denetlenmeye başlamışlardır. Bu şekilde, açık erişim sisteminin zaman içinde güvenilirliği artacak ve bilimsel çevrelerde kabul edilir hale gelecektir.